Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Бишнинская основная общеобразовательная школа Зеленодольского муниципального района Республики Татарстан»

«Рассмотрено»

Руководитель ШМО гуманитарных предметов
___________ / З.Ю.Файзиева/
Протокол № 1
от «26»_____08_____ 2024г.

«Согласовано»

Заместитель директора по УР
___________/Г.Ю.Гарифуллина/
«26»_____08_____2024г.

« Утверждено»

Директор школы
_______________/З.М.Сабирова/
Приказ №110-ОД «26»___08___2024г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
по родной (татарской) литературе
в 9 классе
Шигабуллиной Гульнары Тахировны, учителя родного (татарского) языка и литературы

Рассмотрено на заседании педагогического совета школы.
Протокол №1 от «26» 08 2024 года

2024-2025 учебный год

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Рабочая программа учебного предмета **«Родная (татарская) литература» (далее Рабочая программа)** в 9 классе составлена в соответствии со следующими нормативно-правовыми документами:

1. Федеральным Законом «Об образовании в Российской Федерации» от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ;
2. Федеральным государственным образовательным стандартом основного общего образования, утвержденным приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 17 декабря 2010 г. № 1897;
3. Приказом МО и Н РФ от 31.12.2015 № 1577 «О внесении изменений в Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования, утвержденный приказом Министерства образовании и науки РФ от 17.12.2010 №1897»;
4. Основной образовательной программой основного общего образования МБОУ «Бишнинская основная общеобразовательная школа ЗМР РТ»;
5. Уставом МБОУ «Бишнинская основная общеобразовательная школа ЗМР РТ»;
6. Учебным планом МБОУ «Бишнинская основная общеобразовательная школа ЗМР РТ» на 2024-2025 учебный год;

Положением о структуре, порядке разработки и утверждения рабочих программ педагогов Муниципального бюджетного общеобразовательного учреждения «Бишнинская основная общеобразовательная школа Зеленодольского муниципального района Республики Татарстан

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОГРАММЫ

Рабочая программа учебного предмета «Родная (татарская) литература» для общеобразовательных организаций с обучением на татарском языке (5-9 классы) ориентирована на воспитание и развитие качеств личности, отвечающих требованиям информационного общества, задачам построения российского гражданского общества на основе принципов толерантности, диалога культур и уважения многонационального, поликультурного и поликонфессионального состава; предусматривает ознакомление учащихся на уровне основного общего образования с лучшими произведениями татарской литературы, с творчеством отдельных писателей, усвоение методов разбора и анализа литературных произведений; предусматривает обучение пониманию новизны в творчестве отдельных выдающихся литераторов, умению формировать объективные выводы и отношение, а также обеспечивает сохранение психического и физического здоровья детей.

Обучение родной (татарской) литературе на уровне основного общего образования включает в себя формирование необходимых для понимания и интеллектуального осмысления литературного произведения и творчества писателя теоретических и творческих навыков, а также знакомство учащихся с информацией о национальной культуре татарского народа.

ОСНОВНЫЕ ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ИЗУЧЕНИЯ РОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ОСНОВНОЙ ШКОЛЕ

• формирование духовно развитой личности, обладающей гуманистическим мировоззрением, национальным самосознанием и общероссийским гражданским сознанием, чувством патриотизма;

• развитие интеллектуальных и творческих способностей учащихся, необходимых для успешной социализации и самореализации личности;

• постижение учащимися вершинных произведений отечественной и мировой литературы, их чтение и анализ, основанный на понимании образной природы искусства слова, опирающийся на принципы единства художественной формы и содержания, связи искусства с жизнью, историзма;

• поэтапное, последовательное формирование умений читать, комментировать, анализировать и интерпретировать художественный текст;

• овладение возможными алгоритмами постижения смыслов, заложенных в художественном тексте (или любом другом речевом высказывании), и создание собственного текста, представление своих оценок и суждений по поводу прочитанного;

• овладение важнейшими общеучебными умениями и универсальными учебными действиями (формулировать цели деятельности, планировать ее, осуществлять библиографический поиск, находить и обрабатывать необходимую информацию из различных источников, включая Интернет и др.);

• использование опыта общения с произведениями художественной литературы в повседневной жизни и учебной деятельности, речевом самосовершенствовании.

ОПИСАНИЕ МЕСТА УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

На изучение предмета «Родная (татарская) литература» отводится:

Класс	В неделю	Всего часов	Всего учебных недель
8 класс	2 часа	68 часов	34 недель
9 класс	1 час	34 часов	34 недель

ПЛАНИРУЕМЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ИЗУЧЕНИЯ УЧЕБНОГО ПРЕДМЕТА

Результатом освоения учебного курса по родной (татарской) литературе являются:

Личностными результатами выпускников основной школы, формируемыми при изучении предмета являются:

- воспитание российской гражданской идентичности: патриотизма, чувства гордости за свою Родину, прошлое и настоящее многонационального народа России; усвоение гуманистических, демократических и традиционных ценностей многонационального российского общества; воспитание чувства ответственности и долга перед Родиной;
- формирование ответственного отношения к учению, готовности и способности обучающихся к саморазвитию и самообразованию;
- формирование осознанного, уважительного и доброжелательного отношения к другому человеку, его мнению, мировоззрению, культуре, языку, вере, гражданской позиции, к истории, религии, языкам, ценностям народов России и народов мира;
- формирование коммуникативной компетентности со сверстниками, старшими и младшими в процессе образовательной, общественно полезной, учебно-исследовательской, творческой и других видов деятельности;
- использование для решения познавательных и коммуникативных задач различных источников информации (словари, энциклопедии, интернет-ресурсы и др.).

Метапредметные результаты изучения предмета в основной школе:

- умение понимать проблему, выдвигать гипотезу, структурировать материал, подбирать аргументы для подтверждения собственной позиции, выделять причинно-следственные связи в устных и письменных высказываниях, формулировать выводы;
- владение основами самоконтроля, самооценки, принятия решений и осуществления осознанного выбора в учебной и познавательной деятельности;
- смысловое чтение;
- умение организовывать учебное сотрудничество и совместную деятельность с учителем и сверстниками; работать индивидуально и в группе; находить общее решение и разрешать конфликты на основе согласования позиций и учёта интересов; формулировать, аргументировать и отстаивать своё мнение;
- умение осознанно использовать речевые средства в соответствии с задачей коммуникации, для выражения своих чувств, мыслей и потребностей; планирования и регуляции своей деятельности; владение устной и письменной речью; монологической контекстной речью;
- умение работать с разными источниками информации, находить ее, анализировать, использовать в самостоятельной деятельности.

Предметные результаты выпускников основной школы состоят в следующем:

1) в познавательной сфере:

• понимание ключевых проблем изученных произведений татарского фольклора и фольклора других народов;

• понимание связи литературных произведений с эпохой их написания, выявление заложенных в них вневременных, непреходящих нравственных ценностей и их современного звучания;

• умение анализировать литературное произведение: определять его принадлежность к одному из литературных родов и жанров; понимать и формулировать тему, идею, нравственный пафос литературного произведения, характеризовать его героев, сопоставлять героев одного или нескольких произведений;

• определение в произведении элементов сюжета, композиции, изобразительно-выразительных средств языка, понимание их роли в раскрытии идейно художественного содержания произведения (элементы филологического анализа);

• владение элементарной литературоведческой терминологией при анализе литературного произведения;

2) в ценностно-ориентационной сфере:

• приобщение к духовно-нравственным ценностям татарской литературы и культуры, сопоставление их с духовно-нравственными ценностями других народов;

• формулирование собственного отношения к произведениям татарской литературы, их оценка;

• собственная интерпретация (в отдельных случаях) изученных литературных произведений;

• понимание авторской позиции и свое отношение к ней;

3) в коммуникативной сфере:

• восприятие на слух литературных произведений разных жанров, осмысленное чтение и адекватное восприятие;

• умение пересказывать прозаические произведения или их отрывки с использованием образных средств русского языка и цитат из текста; отвечать на вопросы по прослушанному или прочитанному тексту; создавать устные монологические высказывания разного типа; уметь вести диалог;

• написание изложений и сочинений на темы, связанные с тематикой, проблематикой изученных произведений, классные и домашние творческие работы, рефераты на литературные и общекультурные темы;

4) в эстетической сфере:

• понимание образной природы литературы как явления словесного искусства; эстетическое восприятие произведений литературы; формирование эстетического вкуса;

• понимание татарского слова в его эстетической функции, роли изобразительно-выразительных языковых средств в создании художественных образов литературных произведений.

ТРЕБОВАНИЯ К УРОВНЮ ПОДГОТОВКИ УЧАЩИХСЯ ПО КУРСУ «РОДНАЯ (ТАТАРСКАЯ) ЛИТЕРАТУРА»

Личностные универсальные учебные действия

Ученик научится:

- Понимать литературу как одну из национально-культурных ценностей русского народа.
- Уважительно относиться к родной литературе, испытывать гордость за неё.
- Оценивать свои и чужие поступки.
- Проявлять внимание, удивление, желание больше узнать.

Ученик получит возможность научиться:

- Понимать определяющую роль родной литературы в развитии интеллектуальных, творческих способностей и моральных качеств личности.
- Анализировать и характеризовать эмоциональные состояния и чувства окружающих, строить свои взаимоотношения с их учетом.

Регулятивные универсальные учебные действия

Ученик научится:

- Планированию пути достижения цели.
- Установлению целевых приоритетов.
- Оценивать уровень владения тем или иным учебным действием (отвечать на вопрос «что я не знаю и не умею?»).

Ученик получит возможность научиться:

- Учитывать условия выполнения учебной задачи.
- Выделять альтернативные способы достижения цели.
- Осуществлять итоговый контроль деятельности («что сделано») и пооперационный контроль («как выполнена каждая операция, входящая в состав учебного действия»).

Коммуникативные универсальные учебные действия

Ученик научится:

- Устанавливать и вырабатывать разные точки зрения.
- Аргументировать свою точку зрения.
- Задавать вопросы.
- Осуществлять контроль.
- Составлять план текста.

Ученик получит возможность научиться:

- Продуктивно разрешать конфликты на основе учёта интересов и позиций всех участников, поиска и оценки альтернативных способов разрешения конфликтов; договариваться и приходить к общему решению в совместной деятельности.
- Брать на себя инициативу в организации совместного действия (деловое лидерство).

Познавательные универсальные учебные действия

Ученик научится:

- пользоваться знаками, символами, таблицами, схемами, приведенными в учебной литературе; строить сообщение в устной форме;
- находить в материалах учебника ответ на заданный вопрос;
- ориентироваться на возможное разнообразие способов решения учебной задачи;
- анализировать изучаемые объекты с выделением существенных и несущественных признаков;
- анализировать объекты с выделением существенных и несущественных признаков (в коллективной организации деятельности);
- осуществлять синтез как составление целого из частей;
- проводить сравнение, классификацию изученных объектов по самостоятельно выделенным основаниям (критериям) при указании количества групп;
- устанавливать причинно-следственные связи в изучаемом круге явлений;
- проводить аналогии между изучаемым материалом и собственным опытом.

Ученик получит возможность научиться:

- выделять информацию из сообщений разных видов в соответствии с учебной задачей;
- осуществлять запись (фиксацию) указанной учителем информации об изучаемом языковом факте;
- проводить сравнение, сериацию и классификацию изученных объектов по самостоятельно выделенным основаниям (критериям) при указании и без указания количества групп;
- обобщать (выводить общее для целого ряда единичных объектов).

Предметные результаты обучения

Ученик научится:

- видеть черты русского национального характера в героях русских былин;
- учитывая жанрово-родовые признаки произведений устного народного творчества, выбирать фольклорные произведения для самостоятельного чтения;
- выразительно читать былины, соблюдая соответствующий интонационный рисунок устного рассказывания;
- пересказывать былины, чётко выделяя сюжетные линии, не пропуская значимых композиционных элементов, используя в своей речи характерные для былин художественные приёмы;
- осознанно воспринимать художественное произведение в единстве формы и содержания; адекватно понимать художественный текст и давать его смысловой анализ;
- воспринимать художественный текст как произведение искусства, послание автора читателю, современнику и потомку;
- определять для себя актуальную и перспективную цели чтения художественной литературы; выбирать произведения для самостоятельного чтения;
- анализировать и истолковывать произведения разной жанровой природы, аргументировано формулируя своё отношение к прочитанному;
- создавать собственный текст аналитического и интерпретирующего характера в различных форматах;

- сопоставлять произведение словесного искусства и его воплощение в других искусствах;

Ученик получит возможность научиться:

- рассказывать о самостоятельно прочитанной былине, обосновывая свой выбор;
- сочинять былину и/или придумывать сюжетные линии;
- сравнивая произведения героического эпоса разных народов (былину и сагу, былину и сказание), определять черты национального характера;
- выбирать произведения устного народного творчества разных народов для самостоятельного чтения, руководствуясь конкретными целевыми установками;
- устанавливать связи между фольклорными произведениями разных народов на уровне тематики, проблематики, образов (по принципу сходства и различия).
- выбирать путь анализа произведения, адекватный жанрово-родовой природе художественного текста;
- сопоставлять «чужие» тексты интерпретирующего характера, аргументировано оценивать их;
- оценивать интерпретацию художественного текста, созданную средствами других искусств.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА

Ведущая тема: история татарской литературы

№ п/п	Количество часов	Содержание учебного материала	Требования к уровню общеобразовательной подготовки учащихся
1.	1ч.	**Литература как вид искусства.** Природа искусства. Место литературы среди других видов искусства. Своеобразие художественного отражения жизни в словесном искусстве. Художественная литература как одна из форм освоения мира, богатства и многообразия духовной жизни человека; художественное воспроизведение жизни. Влияние литературы на формирование нравственного и эстетического чувства.	Иметь представление о художественной литературе как одного из видов искусства, об образной природе, гносеологических возможностях.
		Древняя, средневековая тюрко-татарская литература. Историко-литературные сведения о тюрках и предках татар. Этапы	Иметь представление о древней и средневековой тюрко-татарской литературе, о главных этапах развития, видных

		развития древней и средневековой тюрко-татарской литературы. Фольклор и литература общетюркской эпохи как составная часть татарской литературы. Орхоно-Енисейские памятники,отражение в них истории, верований, особенностей художественного мышления древних тюрков.«Диване лөгат эт-төрк» / «Словарь тюркских наречий»Махмуда Кашгари – один из источников по изучению древнетюркского фольклора и письменной литературы. «Котадгу билиг» / «Благодатное знание» Юсуфа Баласагунлы – первая классическая поэма тюркских народов. Булгаро-татарская литература (XII- первая пол.XIII вв.), поэма Кул Гали«Кыйссаи Йосыф» / «Сказание о Йусуфе» – гимн мудрости, красоте, величию чувств человека. Ренессансное направление в татарской литературе золотоордынского периода: творчество Кутба, Саифа Сараи, Хорезми.Религиозно-суфийское направление в тюрко-татарской литературе. Общая характеристика татарской литературы периода Казанского ханства. Присоединение Казанского ханства к русскому государству (1552). Отражение кризисного состояния татарского общества в хикметах – философских изречениях М. Колый.	представителях.
		Татарская литература XIX века. Просветительская деятельность Г. Курсави, И. Хальфина, К. Насыри, Ш. Марджани, Х. Фаизханова, И. Гаспринского и др. Становление реалистической поэзии в творчестве Г.Кандалый, Акмуллы и др. Становление татарской реалистической прозы.	Иметь представление о татарском просветительстве, о видных представителях просветительского движения, об их жизни и деятельности. Знать об особенностях реалистической поэзии, иметь представление о творчестве Г.

			Кандалый, М. Акмуллы.
2.	4 ч.	Появление в литературе новых видов и жанров европейского типа (роман З. Бигиева «Өлүф, яки Гүзәл кыз Хәдичә» / «Тысячи, или красавица Хадича» – в сокращенном виде). Актуальность таких тем как необходимость возрождения и развития татарского народа, судьба татарских женщин, ориентация на ведущие культуры, в особенности на русскую.	Знать о процессе жанрообразования в татарской литературе данного периода. Анализировать роман З. Бигиева. Написать сочинение.
3.	2 ч.	**Татарская литература начала XX века.** Приобщение татарской литературы в начале XX века к достижениям восточной, русской, европейской литературы, философии и культуры. Фатих Амирхан (1886-1926). «Хаят». Модернизм, модернистские приемы.	Иметь представление о возрождении татарской литературы в начале XX века. Анализировать повесть «Хаят» Ф. Амирхана. Знать жизнь и творчество Ф. Амирхана. Проводить диспут по проблематике повести. Оценивать стиль писателя. Написать сочинение.
4.	2 ч.	Г. Камал. «Банкрот».	Иметь представление об истории татарского театра и драмы. Анализировать текст комедии. Ознакомиться с театральной постановкой «Банкрот»а.
5.	3 ч.	**Татарская литература первой половины XX века.** Сложность процесса развития татарской литературы после 1917 года. Активизация романной жанровой традиции: М. Галяу («Мөһаҗирләр» /	Иметь представление о литературном процессе после 1917 года. Охарактеризовать романную традицию в татарской литературе. Анализировать роман М. Галяу.

		(«Мухаджиры» – в сокращенном виде).	Иметь представление о творчестве и трагической судьбе М. Галяу.
6.	6 ч.	Великая Отечественная война, ее влияние на литературу.Основные образы, мотивы и поэтика поэзии военных лет (М. Джалиль «Җырларым» /«Песни мои», «Тик булса иде ирек» / «Лишь бы была свобода», Г. Кутуй «Сагыну» / «Ностальгия»; Ә. Еники «Кем җырлады?» /«Кто пел?»). Жизнь и творчество М. Джалиля. Г. *Әпсэлэмов”Ак төннәр”/Г.Апсалямов”Белые ночи”*	Иметь представление о татарской литературе в период Великой Отечественной войны. Классифицировать основные направления развития литературного процесса. Анализировать тексты. Знать жизнь и творчество М. Джалиля.
7.	1 ч.	Этапы творчества Х. Туфана («Кайсыгызның кулы җылы» / «Чьи руки теплее», «Киек казлар» / «Дикие гуси»). Философско-лирическая направленность поэзии 40-50-х гг. Исповедальность, особенности поэтики и стиля.	Знать жизнь и творчество Х. Туфана. Анализировать тексты. Иметь представление о состоянии татарской поэзии послевоенных лет. Написать сочинение.
8.	4 ч.	**Татарская литература второй половины ХХ века.** Возвращение татарской литературы к национальным традициям. Художественное осмысление национальных черт характера, традиций татарского народа: А. Гилязов («Җомга көн кич белән» / «В пятницу вечером», *И.Юзеев. Шигырьләр/Стихи. “Өчәү чыктык ерак юлга...”/ Поэма “Втроем отправились в путь...”. Г.Бәширов “ Сарут”/Г.Баширов “Пырей”)*	Иметь п*редставление о татарской литературе второй пол.ХХ века. Анализировать повесть А. Гилязова. Охарактеризовать образ Бибинур. *Анализировать стихи и поэму И.Юзеева, рассказ Г.Баширова. Знать жанровые признаки поэмы, рассказа*
9.	4 ч.	Трансформация исторического романа соцреализма (Н. Фаттах «Игел суы ака торур» / «Итиль – река течет», *Ф.Латыйфи «Хыянэт»/ Ф.Латыйфи. «Измена»).*	Анализировать роман Н. Фаттаха. Знать жанровые признаки исторического романа. Анализировать роман *Ф.Латыйфи*

10.	2 ч.	**Татарская литература рубежа XX-XXI веков (1990-2016 гг.).** Трансформация татарской литературы на рубеже XX-XXI веков: критическая оценка советского и постсоветского времени, переосмысление далекой и близкой истории народа (Зульфат «Тамыр көлләре» / «Пепел корней», «Тойгыларда алтын яфрак шавы» / «В чувствах – золотая мелодия листьев»).	Иметь представление о состоянии татарской литературы на рубеже XX-XX1 вв. Анализ стихотворений Зульфата.
11.	4 ч.	Появление литературных произведений, описывающих отдельные этапы в жизни страны с точки зрения конфликта человека и общества (Ф. Садриев «Таң җиле» / «Утренний ветерок» – в сокращенном виде, З.Хаким «Немая кукушка»).	Анализировать роман Ф. Садриева. Написать сочинение.
12.	2 ч.	Проблемы возрождения и сохранения народных традиций (Т. Миңнуллин «Кулъяулык» / «Платочек)».	Анализировать драму. Охарактеризовать основное действие пьесы.

АҢЛАТМА ЯЗУЫ

Татар теленнән эш программасы Россия Федерациясендәге һәм Татарстан Республикасындагы мәгарифкә кагылышлы хокукый-норматив актларга һәм федераль дәүләт стандартларына нигезләнеп төзелде:

1. “Россия Федерациясендә мәгариф турында” 29 декабрь, 2012 ел, № 273-ФЗ Федераль законы;
2. Россия Федерациясе Мәгариф һәм Фән министрлыгының 2009 елның 6 октябрендәге боерыгы белән расланган икенче буын төп гомуми белем бирүнең Федераль дәүләт белем бирү стандартлары;
3. “РФ Мәгариф һәм Фән министырлыгының 2010 елның 17 декабрендәге 1897 номерлы боерыгы белән расланган төп гомуми белем бирүнең Федераль дәүләт белем бирү стандартына үзгәрешләр кертү турында” 31.12.2015 ел, № 1577;
4. Бишнә төп гомуми белем мәктәбенең төп гомуми белем бирү программасы;
5. Бишнә төп гомуми белем мәктәбенең уставы;
6. Бишнә төп гомуми белем мәктәбенең 2024-2025 нче уку елына укыту планы;
7. “Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районының Бишнә төп гомуми белем мәктәбе” муниципаль бюджет гомуми белем учреждениесе педагогларның эш программаларын эшләү һәм раслау структурасы, тәртибе турында нигезләмә.

“ТАТАР ӘДӘБИЯТЫ” КУРСЫНА ГОМУМИ ХАРАКТЕРИСТИКА

Сүз сәнгате булган әдәбият – тормышны үзенчәлекле танып белү формасы, ул хисси-эмоциональ тәэсир чаралары ярдәмендә дөнья сурәтен, моделен төзү һәм шуңа карата мөнәсәбәт формалаштыру сәләтенә ия. Мәктәптә укыту предметы буларак ул әхлакый-эстетик һәм интеллектуаль әзерлекле шәхес, гражданин тәрбияләүдә турыдан туры катнаша. Укучы әдәби әсәрләр, аларның авторлары фикере аша гомумкешелек кыйммәтләрен, халыкның рухи байлыгын үзләштерә - тормыш фәлсәфәсенә төшенә. Шуңа күрә гомуми белем бирү системасында бу укыту предметының әһәмияте зур. Гомуми төп белем бирүче мәктәпләрдә татар әдәбияты предметын үзләштерү нәтиҗәсендә укучыларда әдәби әсәрне аңлау-бәяләү күнекмәсе булдырыла, әхлакый позиция һәм эстетик зәвык тәрбияләнә, иҗади фикерләү үстерелә, һәм болар дөньяга карашны, тормышны бәяләү чарасына әверелергә тиеш.

Урта сыйныфларда әдәбият укыту әдәби мирасның иң камил әсәрләре, аерым язучылар иҗаты белән укып танышу һәм аларны өйрәнү, тикшерү – анализлау һәм нәтиҗәләр ясауга, бәяләүгә йөз тота. Укучыларда язучыларның тормышы, иҗаты турында (биографик), әдәбияттарихы, аның төрле этаплары, аерым чорлар әдәбиятының йөзен билгеләгән әсәрләр, язучылар турында өстәмә, әдәби әсәрне, иҗатны тирәнтен анализлау өчен кирәк булган өстәмә теоретик, әдәби әсәрне чор белән бәйләп характерлаучы, чорның сыйфатларын, төп кыйммәтләрен табу өчен кирәкле мәгълүматларның тупланауы мөһим.

Татар әдәбиятының аерым чорлары үзара бәйләнешле өйрәнелә башлый, аерым фольклор үрнәкләре, аларга анализ аша поэтик-фәлсәфи йөкләмәне, эчке, субъектив мәгънәне табу күнекмәләре формалаштырыла – болар әдәби иҗатка карата күзаллау булдыруда катнаша. Әдәби үрнәкләр белән танышу эше өч төрдә алып барыла: аерым әдәби әсәрләр уку һәм анализлау, аерым берләре укып фикер алышу, кайберләре сыйныфтан тыш уку өчен тәкъдим ителә. Әмма һәр очракта да алда куелган критерий һәм таләпләр истә тотыла.

ТРның гомумбелем мәктәпләре өчен чыгарылган үрнәк укыту планы буенча татар әдәбияты укыту фәненең мәҗбүри өлешендә база дәрәҗәсендә өйрәнелә. Укыту планы 8 нче сыйныфта татар әдәбиятын укыту ана теле һәм әдәбиятын укытуның **икенче баскычына** (5-9 нчы сыйныфлар) туры килә**.** Бу чорда тормышның төрле өлкәләренә караган, төрле һөнәр ияләренең язмышларын чагылдырган әдәби әсәрләр белән танышуга, аларны тиешенчә аңларга, матурлык ноктасыннан бәяләп кабулитәргә өйрәнүгә игътибар ителә. Халык авых иҗатының төрле төрләренә, аларның үзенчәлекләренә игътибар ителеп, фольклор белән әдәбият арасындагы тыгыз бәйләнеш күрсәтелә. Укучыларның сөйләм телен үстерүгә зур урын бирелә, әдәбият теориясеннән башлангыч мәгълүмат бирелә.

ПРЕДМЕТНЫ ӨЙРӘНҮНЕҢ МАКСАТЛАРЫ ҺӘМ БУРЫЧЛАРЫ

Урта сыйныфларда әдәбиятны укытуның **төп максаты** булыпматур әдәбият әсәрләрен форма һәм эчтәлек берлегендә аңларга һәм анализларга өйрәтү, логик фикерләү сәләтен үстерү һәм камилләштерү, балаларның рухи дөньяларын баету тора. Бу процесс өч – гамәли, гомуми белем бирү, тәрбияви - яссылыкларны берләштереп алып барылырга тиеш. Әлеге максат түбәндәге **бурычларны** алга куя:

- Укучының төп әдәби-тарихи мәгълүматларны һәм әдәби-теоретик төшенчәләрне белүенә ирешү һәм анализ барышында кулланырга күнектерү;
- укучыда матур әдәбият әсәрләрен мөстәкыйль уку ихтыяҗы булдыру;
- укучының телдән һәм язма сөйләмен үстерү;
- укучыда үз милләтенә, аның әдәбиятына, мәдәниятенә карата хөрмәт, дөньяга гуманлы караш, гражданлык тойгысы, патриотизм хисләре, үз милләтенең, шушы төбәктә яшәүче башка халыкларның мәдәни кыйммәтләренә хөрмәт хисләре тәрбияләү.

Өйрәнелгән әдәби әсәрләрне чорларның үсеш тәртибендә системалы итеп күзалларга ярдәм итү.

1. Әдәби әсәрнең төрен һәм жанрын билгеләргә өйрәтү.
2. Әдәби әсәрне өлешчә анализлау күнекмәләре булдыру.
3. Шигъри текстларны яисә чәчмә әсәрләрдән өзекләрнеятлату.
4. Укучының мөстәкыйль фикерләвен, гомумиләштереп нәтиҗәләр ясау сәләтен үстерү.

УКУ ФӘНЕНЕҢ УКУ ПЛАНЫНДА ТОТКАН УРЫНЫ

5-9 сыйныфларда сәгатьләр бүленеше.

Сыйныф	Атнага	Барлык сәгать	Барлык уку атнасы
8 сыйныф	2 сәгать	68 сәгать	34 атна
9 сыйныф	1 сәгать	34 сәгать	34 атна

УКЫТУНЫҢ ПЛАНЛАШТЫРЫЛГАН НӘТИҖӘЛӘРЕ

Татар әдәбияты буенча уку курсының төп гомуми белем дәрәҗәсендә өйрәнү укучыларда әдәби әсәрне кабул итү, анализлау, бәяләү, эстетик зәвык тәрбияләү, иҗади фикерләүне үстерү нәтиҗәсе булып тора.

1) Шәхескә кагылышлы нәтиҗәләр:

- әдәбиятның кеше тормышындагы ролен билгели алу;
- үз халкыңның тарихы, мәдәнияте, әдәбияты белән горурлану хисләренә ия булу;
- милләткә мәхәббәт хисенең тирәнлеген, милләткә хезмәт итүнең бөеклегенә төшенү;

- әсәр геройлары үрнәгендә үзеңдә уңай сыйфатлар булдыру;
- янәшәдәге кешеләргә игътибарлылык, дусларга карата хөрмәт хисе булу, һөнәр турында җитди караш формалашу;
- әсәрдә гореф-гадәтләр һәм йолаларның бирелеше һәм аларга карата ихтирам хисләре булу;
- әсәргә салынган идеянең кыйммәтен кабул итү аша үз-үзеңне тәрбияләү;
- әдәби әсәрләр нигезендә әхлак тәрбиясе һәм патриотик тәрбия алу;
- әдәби әсәрләр үрнәгендә өлкән буынга ихтирамлы булу, гомумкешелек сыйфатларына ия булу;
- илебез азатлыгы өчен көрәшкән сугышчыларга хөрмәт хисенә төшенү, Ватаныбыз тарихына сакчыл карашлы булу;
- рухи байлыкның зур бәхет булуын аңлау.

2) Метапредмет нәтиҗәләр:

Әдәбиятны иҗтимагый һәм мәдәни тормыш-күренешләре белән бәйлелектә аңлау.

3) Танып-белу гамәлләре:

- гомум уку гамәлләре (танып белу мәсьәләсен аңлау, төрле жанрдагы текстлардан кирәкле мәгълүматны аерып чыгару, өйрәнелә торган материал эчендә төп фикерне билгеләү, белемне структуралаштыру, нәтиҗәләр, гомумиләштерүләр ясау);
- логик уку гамәлләре (билгеләрне аерып чыгару максаты белән объектларны анализлау, объектларны чагыштыру, классификацияләү критерийларын эшләү, сәбәп-нәтиҗә бәйләнешләрен билгеләү);
- проблема кую һәм аны хәл итү (проблеманы тәгъбир итү, иҗади һәм эзләнү характерындагы проблемаларны хәл итү чараларын мөстәкыйль эшләү).

4) Коммуникатив гамәлләр:

- хезмәттәшлек итү;
- тел нормаларына туры китереп, монолог төзү һәм диалогта катнашу осталыгына ия булу;
- үз фикерләрен тәгъбир итү;
- текст эчтәлеген өлешләргә бүлеп сөйләү;
- фикерләрне дәлилләп җиткерү;
- сәнгатьле уку күнекмәләрен үстерү;
- фикерләрне эзлекле рәвештә, мисаллар белән дәлилләп, телдән һәм язмача формалаштыру;
- Регулятив гамәлләр:
- уку мәсьәләсен кую;
- фаразлау;
- үз эшчәнлекне планлаштыру һәм оештыру;
- анализ барышын төзү;

- узенең һәм башкаларның эшчәнлекләрен контрольдә тотып бәяли алу;
- узанализ һәм үзбәя ясау.

5) Предмет нәтиҗәләр:

- халык авыз иҗаты - дастан жанрын үзләштерү, аның матур әдәбият белән уртак сыйфатларын һәм үзенчәлекләрен аера белү;
- әдәбият аша образлы фикерли алу.

ФӘННИ ҮЗЛӘШТЕРҮНЕҢ ПЛАНЛАШТЫРЫЛГАН НӘТИҖӘЛӘРЕ

9 нчы сыйныф укучылары белергә тиеш:

- Әдәби-тарихипроцесснынтөпзакончалыкларын,этапларын,чорәдәбиятыназур өлеш керткән әдипләр иҗатын белү.
- Мәктәп курсында өйрәнелгән әсәрләрне чорларның үсеш тәртибендә өзлексез барыш итеп күзаллау.
- Әдәбият тарихы һәм теориясе буенча белемнәргә (тема, проблема, идея, пафос, образларсистемасы, сюжет-композиция, телнең сәнгат и сурәтләү чаралары, әдәби деталь) нигезләнеп, әдәби әсәрне анализлау һәм шәрехләү.
- Әсәрне чорга хас әдәби юнәлеш белән бәйлелектә тикшерә һәм аңлата белү.
- Классик әдипләре безнең тормыш һәм иҗат юлларының төп фактларын белү.
- Әдәбият теориясенә караган иңә һәм иятле төшенчәләрне, аларның билгеләмәләрен белү (әдәби процесс, иҗат методы, сәнгатьчә алымнар-чаралар, анализ төрләре, язучының стиле, әдәбият һәм чор, шәхес һәм җәмгыять бәйләнешләре).
- Татар әдәбиятында традицияләр һәм яңару процессы, жанрлар үсеше турында гомуми күзаллау булу.

9 нчы сыйныф укучылары ия булырга тиешле күнекмәләр:

- Әдәби әсәрне иҗтимагый һәм мәдәни тормыш күренешләре белән бәйлелектә аңлау.
- Өйрәнелгән әсәрләр буенча яки бирелгән тема буенча сочинение язабелү.
- Тәкъдим ителгән яки укучы үзе сайлаган әсәрләрне (шигырь, проза) яттансөйләү.
- Язучыларның иҗатларын, әсәрләрен чагыштырып уртак һәм аермалы якларын аңлата, бәяли белү.
- Татар һәм рус телендәге әсәрләргә телдән һәм язмача фикереңне белдерә, аларга бәя бирж алу.

Дәреслек белән эшләү, конспектлар төзү, белешмә әдәбияттан (төрле сүзлекләрдән, тәнкыйть материалларыннан, фәнни чыганаклардан һ.б.) файдалану күнекмәләре булу.

УКЫТУ МАТЕРИАЛЫНЫҢ ТӨП ЭЧТӘЛЕГЕ

Әдәбият тарихы. Әдәбиятның чорларга бүленеше, үсеш баскычлары. Әдәби әсәрне эчтәлек һәм форма ягыннан тирәнрәк, тулырак бәяләү. Шигырь төзелешен өйрәнү, аның төрләрен аерып чыгару.

Сәнгать төре буларак әдәбият. Сәнгать төрләре һәм әдәбият. Әдәбиятның башка сәнгать төрләре арасында урыны. Сүз сәнгатендә тормыш моделен төзү үзенчәлекләре. Тормышны һәм кешенең бай рухи дөньясын танып белүгә хезмәт итүе .Әдәбиятның әхлакый һәм эстетик яктан кешегә йогынтысы.

Сүз сәнгате. Эстетик идеал.

Әдәбиятның барлыкка килүе һәм үсеше .Гомум төрки мәдәният һәм әдәбият. Ислам мәдәнияте. Мәдәни һәм әдәби күренеш буларак суфичылык. Болгар, Алтын Урда, Казан ханлыгы, Торгынлык чоры мәдәнияте, әдәбияты (16 гасырның 2 нче яртысыннан 19 нчы гасырның 2 нче яртысына кадәр) турында мәгълүмат бирү. Әлеге чорлар әдәбиятында төп тема-мотивлар, романтик сурәтлелек, аның билгеләре. Әсәрләрнең Коръән тәгълиматы белән сугарылуы. Дөньяви мотивларның урыны.

Әдәбият тарихы. Әдәбиятның чорларга бүленеше, үсеш баскычлары. Урта гасырлар романтизмы. Дини әдәбият, дөньяви әдәбият. Әдәби жанрлар.

XIX гасыр татар әдәбияты. Татарларда мәгърифәтчелек хәрәкәте. Аңлы-белемле, мәгърифәтле шәхес концепциясе, аның бирелеш үзенчәлекләре. Сүз сәнгатендә яңа төр һәм жанрларның аерымлануы. Бу чор әдәбиятында төп тема һәм мотивлар буларак аң-белем, мәгърифәт, әхлак, тәрбия. Татар милләтенең уяныргa, үсәргә тиешлеге, хатын -кыз язмышы, алдынгы, бигрәк тә рус мәдәниятенә йөз тоту кебек мәсьәләләрнең көнүзәктә торуы. Әсәрләрдә төп конфликт буларак искелек һәм яңалык көрәше.

З.Бигиевнең «Өлүф, яки Гүзәл кыз Хәдичә» романы (өзекләр). Детективлыкка нигезләнгән сюжеты. Матди һәм рухи байлыкка бәйле туган конфликт. Төп образлар, аларның эш-гамәле. Аерым геройлар фаҗигасенең сәбәпләре.

Әдәби процесс (барыш); чор әдәбияты. Әдәбиятта традицияләр һәм яңачалык.

XX гасыр башында сүз сәнгатенең шәрык һәм рус-Европа әдәби-фәлсәфи, мәдәни казанышларын үзләштерүе. Милләт проблемасының үзәккә куелуы, язучыларның әхлакый, фәлсәфи һәм әдәби-эстетик эзләнүләре, тәҗрибәләре. Әдәбиятта яңа юнәлешләр һәм агымнар барлыкка килү. Яңа тип геройлар мәйданга чыгу.

Ф.Әмирханның «Хәят» повесте. Хатын-кыз азатлыгы, шәхес иреге, мәхәббәт мәсьәләләренең үзәккә куелуы. Дин кануннарына нигезләнгән милли тормышның русча яшәү үрнәге белән каршылыкка керүе. Хәят образы, аның рухи кичерешләрен ачуда әдипнең осталыгы, алым-чаралар муллыгы. Портрет һәм пейзажның әдәби-эстетик функциясе.

Эпик төр. Повесть. Образлылык. Кеше образлары: төп герой, ярдәмче герой, катнашучы геройлар, җыелма образлар. Пейзаж, портрет. Психологизм.

Г.Камалның «Банкрот» комедиясе. Ялган банкротлыкка чыгу вакыйгасының реаль җирлеге. Комедиячел конфликт. Сираҗетдин образы. Әсәрдә көлү алымнары. Шулчор татар җәмгыятендәге кимчелекле якларның усал тәнкыйтьләнүе. Әсәрдә күтәрелгән мәсьәләләрнең заманчалыгы. Г.Камал әсәренең Н.А.Островскийның “Үз кешеләр – килешербез” комедиясе белән охшашлыгы.

Драматургия жанрлары. Комедия. Автор идеалы. Язучы стиле.

1917 – 1940 еллар әдәбияты. Әлеге дәвердә татар әдәбиятының берничә этап аша үтүе. Чорга кыскача күзәтү. Иҗтимагый-тарихи, социаль-мәдәни шартлар. Әдәбиятта сыйфат үзгәреше, аңа идеология тәэсире. Әдәбиятта тарихи-иҗтимагый вакыйгаларның сурәтләнеше **М.Галәүнең** «Мөһаҗирләр» романы (өзекләр). Романда 19 йөз ахыры татар тормышы сурәтләнү. Ил-халык тормышының бер гаилә эчендәге каршылыклар рәвешендә сурәтләнүе. Әсәрдә татарларның яшәү рәвеше, сыйфат-билгеләре чагылыш табу. Төрле социаль катлаулар тормышы. Халыкның властька, дин әһелләренә мөнәсәбәте. Әсәрдәге төп образлар, аларның характер сыйфатлары. Татар җәмгыятендә хатын-кызның урыны, роле. Саҗидә образы.

Эпик төрнең бер жанры буларак роман. Әдәби әсәрдә урын һәм вакыт (хронотоп). **Бөек Ватан сугышы еллары әдәбияты.** Бөек Ватан сугышы елларында татар әдәбияты. Лирика һәм публицистиканың алга чыгуы. Кече жанрларның активлашуы. Төп тема - мотивлар, проблемалар. Сугыш чынбарлыгы һәм аны сурәтләү үзенчәлекләре.

Г.Кутуйның «Сагыну» нәсере. Лирик герой кичерешләренең чагылу үзенчәлеге.

Сурәт чараларының әдәби функциясе. Символ, деталь. Әдәби алымнар: кабатлау, янәшәлек, каршы кую, үткәнгә әйләнеп кайту (ретроспекция).

Муса Җәлилнең «Моабит дәфтәрләре»ннән: «Җырларым», «Кошчык», «Тик булса иде ирек», «Ышанма», «Катыйльгә», «Бер үгет» шигырьләре.

Тормыш юлы, батырлыгы һәм иҗаты. Шагыйрь иҗатының чорларга бүленеше. Тоткынлык чоры иҗатының үзенчәлекләре: коллыктан котылу чарасы буларак үлем, аның үлемсезлеккә илтүе; Ватанга бирелгәнлекне, тугрылыкны раслау; дошманга нәфрәтнең чагылышы һ.б. Шигырьләренең сәнгатьчә эшләнеше: кабатлау, эпитет, метафора, антитеза, риторик эндәшләрнең хис дәрәҗәсен арттыруга хезмәт итүе. Традицион символик образларның яңа төсмерләргә баюы.

Шагыйрь иҗатын, көрәшен чагылдырган әдәби һәм фәнни хезмәтләр.

Ә.Еникинең «Кем җырлады?» хикәясендә сугыш фаҗигасе чагылышы. Яралы лейтенантның яшәү-үлем халәтендәге кичерешләренең туган як, туган җир, ата -ана, сөйгән кеше якынлыгын калкытып куюы, аларның яшәеш мәгънәсе булуын ачуы. “Бала” хикәясендә яшь солдат Зарифның күңел кичерешләре, рухи батырлыгы сурәтләнү. “Ана белән кыз” хикәясендә сугыш шартларында яшәгән кешеләрнең күңел халәтен, сабырлык - түземлеген, өмет хисен әдәби детальләр, сурәт чаралары аша укучыга җиткерү.

Әсәрнең эчтәлек һәм формасы. Эчтәлек: вакыйга, күренеш, яшерен эчтәлек, контекст.

Композиция: тышкы һәм эчке корылыш.

Сугыштан соңгы һәм 1960-80 нче еллар әдәбияты. XX гасырның икенче яртысында татар әдәбиятының милли нигезләргә кайтуы. Әлеге чорда яңа жанрлар, тема - мотивлар, әдәби формалар барлыкка килү. Әдәбиятның яңалыкка

омтылышы: яңа иҗади агымнарга, жанр формаларына, темаларга мөрәҗәгать итү, әдәби герой мәсьәләсендә эзләнүләр. Азатлык, шәхес иреге, фикер хөрлеге мәсьәләләренең куелышы.

Х.Туфанның «Кайсыгызның кулы җылы», «Киек казлар» шигырьләре. Иҗатының чорларга бүленеше. Тоткынлык чоры иҗатына караган шигырьләрендә кешегә хас хис- кичерешләрнең төрлелеге. Сагыш, сагыну, тормыш гаделсезлегенә ачынуның алгы планга чыгуы. Лирик герой күңелендәге өмет-ышанычның киләчәк матурлыгы булып ачылуы. Сурәт чаралары муллыгы.

Лирик жанрлар: күңел лирикасы, фәлсәфи лирика. Лирик герой, лирик “мин”, автор образы, автор позициясе. Ритм һәм рифма, тезмә, строфа.

И.Юзеевнең “Сагышлы мирас”, “Гасыр кичкән чакта”, “Без”, “Калдыр, аккош, каурыеңны” шигырьләре. Шагыйрьнең романтик шигърият вәкиле булып танылуы. Лирикгероеның төрле төсмерләрдә чагылыш табуы: яшьлеген, аның серле таңнарын сагынучы; ашкын хисле, көчле рухлы шәхес; мәхәббәт утында янучы гашыйк һ.б. Әдипнең туган җир, тел, ата-ана, әхлакый кыйммәтләр сакланышы, Җир, Галәм язмышы кебек мәсьәләләргә актив мөрәҗәгать итүе. “Өчәү чыктык ерак юлга” поэмасында чор-заман мәсьәләләрнең өч герой язмышы аша сурәтләнеше. Символик образларның, әдәби детальләрнең автор идеясен ачудагы роле.

Әсәрдә сурәтләнгән дөнья. Тел–стиль чаралары (лексик, стилистик, фонетик чаралар һәм троплар)

А.Гыйләҗевның «Җомга көн, кич белән» повесте. Әдипнең кырыс реализмга нигезләнеп язуы. Әсәрдә әхлак тәрбиясе, ата-ана каршындагы бурыч, намус җаваплылыгы кебек төшенчәләрнең гыйбрәтле вакыйга-күренешләрдә чагылышы. Бибинур карчык образы: изгелеге, көчле рухы, милли характер булып ачылуы. Корбанчылык идеясенең чагылышы. Әсәрдә символик образларның, әдәби детальләрнең роле. Әсәр исеменә салынган тирән мәгънә.

Тема, проблема, идея, пафос. Текст: эпиграф, башлам (пролог), бетем (эпилог). Чәчмә сөйләм үзенчәлекләре.

Н. Фәттахның «Ител суы ака торур» романы (өзекләр). Әсәрдә борынгы бабаларыбыз – болгарлар тормышының, гореф-гадәтләренең мавыктыргыч, гыйбрәтле вакыйгаларда сурәтләнеше. Романда тарихи дөреслек һәм автор уйланмасы. Төп образлары, аларның эш-гамәлендә ачылган характер сыйфатлары. Ител образы.

Персонаж, характер, тип. “Эзоп теле”.

Т.Миңнуллинның «Кулъяулык» музыкаль драмасы. Әсәрнең сюжет-композициясе, конфликт үзенчәлеге. Татар милләтенә хас булган гореф-гадәтләрләрнең онытыла баруына борчылу идеясе. “Бәхет” төшенчәсен аңлау-аңлату. Кулъяулык образына, җырга салынган мәгънә. Автор позициясе.

Музыкаль драма. Автор образы, автор позициясе.

Хәзерге әдәбият. XX-XXI гасырлар чигендә татар әдәбиятында сыйфат үзгәрешләре, эзләнүләрнең “яңа дулкын” булып күтәрелүе. Совет һәм постсовет заманына тәнкыйди бәя биргән, шәхес һәм җәмгыять каршылыгын чагылдырган, ил тарихындагы олы этапларның, аерым шәхесләрнең сурәтен тудырган әсәрләр язылу. Психологик башлангычның алга чыгуы аша шәхес тормышы, эчке дөньясының тарихи–иҗтимагый чынбарлыктан өстен булуын раслау.

Дөнья әдәбиятының барышы. Татар, рус һәм чит ил әдәбиятлары арасында күптөрле бәйләнешләр. Мәңгелек темалар һәм образлар**.**

З.Хәкимнең “Телсез күке” драмасында ретроспектив алым ярдәмендә халык тормышының киң понарамасын чагылдыру. Милләт язмышының вакыйгаларны иңләп үтүе. Ата-баба телен белү, җыр-моңын өйрәнүнең чикләрне белми торган изге төшенчә буларак ачылуы. Шәхес һәм система каршылыгына нигезләнгән конфликт, аның чишелеше. Зариф һәм Зыятдин образлары. Татар җыр-моңының символик образ буларак туган җир матурлыгын, халыкның фаҗигале язмышын, теләк-өметен чагылдыруы.

Драма жанры һәм жанр формалары.

Ф.Садриевның «Таң җиле» романы (өзекләр). Кырыс чынбарлыкның романтик алымнарашасурәтләнүе.Көнкүрешвакыйгасыныңилкүләмәһәмиятлеиҗтимагый,социаль- мәдәни, әхлакый мәсьәләләргә барып тоташуы. Романда совет җәмгыятенеңкискен

тәнкыйтьләнүе. Кеше һәм җәмгыять каршылыгы. Нуриасма образы: милли йөзе, характер сыйфатлары, яшәеш идеалы. Намусларына хыянәт иткән типлар.

Чәчмә сөйләм үзенчәлекләре.

Зөлфәтнең «Тамыр көлләре», «Тойгыларда алтын яфрак шавы» шигырьләре. Шагыйрьнең классик традицияләренә йөз тотуы. Шигырьләренең халык язмышына бәйле публицистик яңгырашы. Заман сорауларын Кеше шәхесе, аның хис-кичерешләре аша чагылдыручы фәлсәфи-лирик шагыйрь булып танылуы. Иҗатында чичәнлек рухы.

Шигырь системалары турында мәгълүмат**. Дәрестән тыш уку өчен әсәрләр:**

1. Ф.Латыйфи. «Хыянәт”.
2. Г.Әпсәләмов. “Ак төннәр”.
3. Г.Бәширов. «Сарут”.
4. “Ялкын” журналы – минем рухиюлдашым”

Ятлау өчен әсәрләр.:

Ф.Әмирханның «Хәят» повестеннан бер өзек Г.Кутуйның «Сагыну» нәсере
Муса Җәлилнең “Кошчык” шигыре

Х.Туфанның «Кайсыгызның кулы җылы» шигыре И.Юзеевнең “Калдыр, аккош, каурыеңны” шигыре.